

פרק שני

א רבי אומר איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם, כל שהיא תפארת לעשה ותפארת לו מן האדם. והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה, שאין אתה יודע מתן שכרן של מצוות. והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה, ושכר עברה כנגד הפסדה. והסתכל בשלשה דברים, ואין אתה בא לידי עברה. דע מה למעלה ממך, עין ראה ואזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים:

■ [א] רבי אומר איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם.

פירוש, דהנה יש דברים שצריכים לעשותם רק לפני משורת הדין משום "ועשית הישר והטוב" (דברים ו, יח), וזהו 'דרך ישרה' מלשון 'הישר והטוב', המרמז לעשיית דברים לפני משורת הדין, זו היא הדרך שיבור לו האדם.

■ ותפארת לו מן האדם.

בשם כ"ק אאמו"ר זי"ע, שמרומז בזה שאף שיש לקב"ה משרתים רבים רבבות מלאכים ואופני הקודש, אבל אין לקב"ה נחת רוח אלא דוקא ממעשה האדם, דאף שהאדם קרוץ מחומר ואינו אלא בשר ודם, מכל מקום לכל דבר שיהודי עושה יש חשיבות גדולה מאד למעלה. וזהו 'ותפארת לו' להקב"ה 'מן האדם' דייקא, שהקב"ה מתפאר ומקבל נחת רוח מהאדם ולא מהמלאכים והשרפים המשרתים אותו, מפני שלהם אין יצר הרע ואין שום גדולה וחידוש שעובדים את ה' יתברך. ובא התנא להזהיר לאדם שיהיה זריז וזהיר בעבודתו, כי כל מצוה שאדם עושה לכבוד ה', יש מכך נחת רוח גדולה מאד להקב"ה.

■ והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצוות.

לכאורה קשה, דתחילה פותח התנא ואומר שיש מצוות קלות ומצוות חמורות, ולבסוף מסיים שאין אתה יודע מתן שכרן של מצוות, הרי שאין מצוה חמורה ומצוה קלה. (וכן הקשה במדרש שמואל).

פרק שני

שנא

ומתרג' הרה"ק מזידיטשוב זי"ע, דהכונה היא על דרך מה שאמרו חז"ל (קידושין לט, ב) ישב אדם ולא עבר עבירה נחשב לו כאילו עשה מצוה, ומצוה כזו שאין צורך לעשות בפועל שום דבר אלא להמנע מלעשות עבירה, היא נקראת מצוה קלה. ועל זה אומר התנא שגם בה צריכים להיזהר, לפי שאין אתה יודע כמה מצוה קלה זו חשובה לפני הקב"ה.

■ שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות, והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה.

מעשה באשה אחת שהיתה אופה בכל יום שלשה לחמים, פעם אחת באו שלשה אנשים ואמרו לה שספינתם טבעה והיו כמה ימים בסכנה עד שנצלו וכעת המה בסכנת רעב, נתנה להם האשה את ככרות הלחם, ומהקמח הנשאר בידה הלכה לאפות כיכר לחם נוסף, לפתע באה רוח סערה וחטפה ממנה את השק והטילתו לים. באה האשה לפני החכמים ושאלה וכי זו היא שכר המצוה שנתנה לחם לעניים. באותו זמן נכנס איש לבית המדרש וסיפר שספינתו היתה בסכנה מחמת חור גדול שנפער בספינתו, וניצל בנס על ידי שהגיעה רוח וזרקה לשם חפץ ונסתם החור, ונדר נדר שאם ינצל יתן את כל כספו לחכמים, ונתברר ששק הקמח שלה סתם את החור, אמרו החכמים לאיש הלז שיתן את כספו לאותה האשה שמחמתה ניצל. וזהו שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות.

■ הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה.

יש להבין הלשון 'לידי עבירה' וכי יש ידים לעבירה, והיה לו לומר ואין אתה עושה עבירה. ונראה לבאר, דהנה ישנם עבירות חמורות שאנשים נכשלים בהם בכך שעושים רק את תחלת העבירה, ולאחר מכן כאשר מגיעים לעצם עשיית העבירה מרפים ועוזבים ואין גומרים לעשות את עצם העבירה. ולזה אומר התנא, שאם יסתכל בשלשה דברים הללו לא יבוא אפילו לידיים של העבירה דהיינו לתחילת העבירה שעל ידה באים לעבירה עצמה [על דרך יד הכלי שבה אווזים את הכלי].

וכ"ק אאמו"ר זי"ע ביאר לשון 'לידי עבירה' באופן זה, דהנה איתא בספרים הקדושים שמכל מצוה שאדם עושה נברא מלאך טוב החולך לפניו ומוליכו למקומו בגן עדן, ומכל עבירה שאדם עושה נברא מלאך מחבל ומשחית שאחזו ומוליכו לגיהנם, וכדאיתא בגמרא (עבודה זרה ה, א) דהעבירה מלפפתו ומוליכתו ליום הדין.

וזה הפירוש 'ואין אתה בא לידי עבירה', שלא תבוא ותמסר בידי המלאך המחבל. ההוא שנברא מהעבירה.

■ דע מה למעלה ממך.

פירשו בספרים הקדושים (צואת הריב"ש, תולדות יעקב יוסף עקב), שאדם צריך לדעת שמכל פעולה שהוא עושה למטה ניזונים כל העולמות העליונים, וכענין שאמרו (זהר ח"ג ז, א) 'ישראל מפרנסין לאביהם שבשמים, כאשר עושה מצוה נגרם מזה שמחה ונחת רוח בכל העולמות, ולהיפך כאשר הוא עושה עבירה הריהו פוגם בכל העולמות העליונים ותחתונים. וזהו 'דע מה למעלה' שכל מה שנעשה למעלה, הרי זה 'ממך' הכל בא ממעשיך.

■ דע מה למעלה ממך עין רואה ואוזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים.

כ"ק אאמו"ר זי"ע אמר בשם המגיד מקו'ניץ, שמרומז בזה הזמנים שהיו לעם ישראל, 'עין רואה' מרמז לתקופת הנביאים שזכו למראה הנבואה, ולאחר מכן כשבטלה נבואה עדיין היתה בחינת 'אוזן שומעת' שהיו שומעים בת קול, ועתה לאחר שנתבטלו מעם ישראל כל הבחינות הנזכרות, נשאר בידינו הכח של 'כל מעשיך בספר נכתבים', שמסתכלים 'בספר' בתורה הקדושה ורואים מה לעשות, כי אין לנו שיוור רק התורה הזאת.

וכמעשה שהיה אצל הרבי מלובלין שישב וקיבל קהל לעצה וברכה, והמתנינו בחוץ יהודים רבים להכנס להפקד בדבר ישועה ורחמים, לפתע צוה הרבי לגבאי שישגור הדלת לזמן מה. לאחר שעבר זמן רב והרבי עדיין לא פתח את הדלת, הציץ הגבאי בחזר הדלת לראות שמא אירע לרבי משהו, וראה שהרבי יושב ולומד גמרא, לאחר זמן מה פתח הרבי את הדלת והמשיך לקבל אנשים. הרגיש הרבי שהגבאי תמה על מעשיו, נענה הרבי ואמר למשמשו, הנה כל כח העצות שהנני נותן לאנשים בא מכח התורה שאני לומד, והנה הרגשתי שתם כח תורתי, לכך התיישבתי ללמוד, כדי שמכח לימוד התורה אוכל ליתן עוד עצות להבאים אלי.

וכך היה נוהג כ"ק אאמו"ר זי"ע"א, שכאשר באו אליו אנשים לשאול שאלות קשות היה התהילים מונח על השולחן, והיה פותח התהילים, ואחר כך היה מיד משיב תשובה לשואליו.

ב רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ, שיגיעת שניהם משכחת עון. וכל תורה שאין עמה מלאכה, סופה במלה וגוררת עון. וכל העמלים עם הצפור יהיו עוסקים עמהם לשם שמים, שזכות אבותם מסייעתם, וצדקתם עומדת לעד, ואתם מעלה אני עליכם שכר הרבה פאלו עשיתם:

■ עין רואה וכו' וכל מעשיך בספר נכתבים.

בשם כ"ק אאמו"ר זי"ע, דפירש על פי מה שכתב הבני יששכר (חודש תשרי ז) על דברי הגמרא (קידושין ד, א) מלתא דאתיא בקל וחומר טרח וכתב לן קרא, והקשה מדוע באמת הוצרכו לכתוב זאת בתורה הרי איתא (פסחים סו, א) אדם דן קל וחומר מעצמו. ותירץ הבני יששכר, שכל דבר שאדם מבין בשכלו אסור לו להשתמש בו אלא צריך לבטל דעתו לדעת התורה, ולכך אפילו שאדם דן קל וחומר מעצמו (אף שלא קיבלו מרבו) טרח וכתב לן קרא, ללמדנו שגם זה צריך למצוא בתורה.

וזהו 'עין רואה' שאמנם האדם רואה בעצמו בעין השכל, 'ואזון שומעת' ומבינה שכן צריך להיות הדין, אף על פי כן 'כל מעשיך בספר נכתבים' צריך למצוא זאת בתורה הקדושה, שאסור לו לסמוך על שכלו, אלא לכל דבר צריך ראיה מן התורה הקדושה.

■ [ב] יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון.

נראה לפרש, דהנה דרך ארץ הכוונה לעשיית מלאכה (כדפירש הרע"ב), והנה ברוב המלאכות אין צריך להשתמש במחשבה ובמוח בעת העיסוק בהם, נמצא שכאשר אדם עובד יכול הוא ח"ו לחשוב במוחו כל מיני דברים בטלים המביאים לידי עון. ולזה אמר התנא יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ, היינו שבשעה שעוסק בעניני דרך ארץ ועובד יחשוב בדברי תורה במוחו, שיגיעת שניהם משכחת עון, ולא יבוא לחטוא כלל.

■ שיגיעת שניהם משכחת עון.

בשם החוזה מלובלין, 'משכחת' מלשון מציאה (הנקרא בלשון הגמרא אשכח), שעל

ידי הצטרפות התורה עם דרך ארץ, מוצא אדם את העון ומכיר בו, דאורייתא קא מודעא ליה חוביה כדאיתא בזוהר הקדוש (ח"ג כג, ב), כי אם הוא רק לומד ועוסק בתורה יכול לבוא לידי גאות, ומתוך הגאות לא יכיר בעון, ורק על ידי שיעסוק בשניהם יחד ימצא העון.

■ וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטילה וגוררת עון.

לכאורה קשה שרואים שהמציאות היא לא כן, ואף מי שלומד במשך כל היום הוא תלמיד חכם ותורתו מתקיימת. ונראה ד'מלאכה' האמורה כאן הכוונה היא למלאכת המצות, שהתורה תביאנו לידי מעשה שיקיים מה שלומד, וכמו שכתב הרמב"ן באגרת ששלח לבנו 'וכאשר תקום מן הספר תחפש באשר למדת אם יש בו דבר אשר תוכל לקיימו'. וזהו שאמרו 'כל תורה שאין עמה מלאכה' דהיינו מלאכת מעשה המצוות, 'סופה בטילה' (מעין זה כתב במדרש שמואל).

עוד יש לפרש, דקאי על העמל בתורה ומתייגע להבין כל מה שלומד, אזי מלאכת יגיעת התורה היא מקיימת ומחזקת את התורה, אך אם איננו יגע בתורה סופה בטילה שתלמודו משתכח.

■ וכל העוסקים עם הצבור וכו' שזכות אבותם מסייעתם.

איתא במפרשים (רע"ב) דקאי על העוסקים בצרכי צבור שיכולים לבוא ח"ו לידי גאווה, ועל זה אומר התנא שאל יתגאו כי כל הזכות והכח שהם עוסקים בצרכי צבור אינה מכח עצמם, אלא מכח זכות אבות שזכות אבותם מסייעתם. ולא כמו שנהגו בדורינו רבים מהעוסקים בצרכי צבור, שכל דבר טוב שהם עושים לטובת הציבור, הם עושים זאת בפרסום גדול, כי באמת אין להם במה להתגאות, כי אין זה כלל מזכותם.

■ ואתם מעלה אני עליכם שכר הרבה כאילו עשיתם.

בשם הרמב"ם (בפירוש המשניות), שהעוסקים בצרכי צבור אין להם זמן ללמוד באשר הם עוסקים בצרכי הצבור, ועל זה אומר התנא שאם יעסקו לשם שמים, אזי מעלה אני עליכם כאלו עשיתם דהיינו כאילו למדו בזמן זה, וכדאיתא (קידושין מ, א) דמחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה.

ג. הוּוּ זְהִירִין בְּרִשּׁוֹת, שְׂאִין מְקַרְבִּין לוֹ לְאָדָם אֲלָא לְצַרְךָ עֲצָמָן. נִרְאִין כְּאוֹהֲבִין בְּשַׁעַת הַנֶּאֱתָן, וְאִין עוֹמְדִין לוֹ לְאָדָם בְּשַׁעַת דְּחִקּוֹ: דְּהוּא הָיָה אוֹמֵר עֲשֵׂה רְצוֹנִי כְּרְצוֹנְךָ, כְּדִי שְׂעִיעֲשֵׂה רְצוֹנְךָ כְּרְצוֹנִי. כְּדִי שְׂיִכְטִיל רְצוֹן אֲחֵרִים מִפְּנֵי רְצוֹנְךָ. הֲלֵל אוֹמֵר אֵל תִּפְרוֹשׁ מִן הַצְּבוֹר, וְאֵל תִּאֲמִין בְּעֲצָמְךָ עַד יוֹם מוֹתְךָ, וְאֵל תִּדְּוִן אֶת חֲבֵרְךָ עַד שְׂתַּגִּיעַ לְמִקְוָמוֹ, וְאֵל תִּאֲמַר דְּכָר שְׂאִי אֶפְשָׁר לְשִׁמוּעַ, שְׂפּוּפּוֹ לְהִשְׁמַע, וְאֵל תִּאֲמַר לְכִשְׂאִפְנָה אֲשֶׁנָּה, שְׂמָא לֹא תִפְנָה:

■ [ג] הוּוּ זְהִירִין בְּרִשּׁוֹת וכו' נראים כאוהבין בשעת הנאתן.

בשם זקני בעל הדברי בינה זי"ע דקאי על עניני הרשות שמותר לעשותם, שאף בהם צריך להיזהר שהכל יהא לשם שמים, כמו שכתב הרמב"ן (ריש פרשת קדושים) דקדושים תהיו הוא מצות עשה של קדש עצמך במותר לך. והסימן לדברי הרשות הוא שנראים כאוהבים בשעת הנאתן, שאהבת הדבר או התאוה איננה אלא בשעת הנאתו מהדבר, ולאחר מכן נמאס הדבר אצלו, וזה נוהג בכל תענוגי העולם הזה, אבל מדברי תורה יש לו לאדם הנאה מרובה אפילו לאחר זמן [ורבינו הוסיף, שצריך לזכור ווארט זה בעת כשמגיעים לעניני הרשות שצריך ליזהר בהם].

■ [ד] עֲשֵׂה רְצוֹנִי כְּרְצוֹנְךָ כְּדִי שְׂעִיעֲשֵׂה רְצוֹנְךָ כְּרְצוֹנִי.

נראה לפרש כוונת המשנה, שבעת שתעשה רצון ה' יתברך דהיינו מצות ומעשים טובים ותהיה בפיד תורת ה', תהיה עשיה זו 'כרצונך' דהיינו באותו התהלכות ותשוקה שאתה עושה את רצונך שהם עניני עולם הזה שאתה עושה אותם בתשוקה וחמדה גדולה, כך צריך להיות בעת עשיית המצות. 'כדי שיעשה רצונך כרצוני' שבזכות עשיית המצות בהתלהבות יעשה ה' את רצונך ויתן לך כל משאלות לבך מדה כנגד מדה (מעין זה כתב ברבינו יונה).

■ וְאֵל תִּאֲמַר לְכִשְׂאִפְנָה אֲשֶׁנָּה שְׂמָא לֹא תִפְנָה.

נראה לבאר, דהנה היצר הרע דרכו למנוע מהאדם ללמוד, וממציא לו כל מיני סבות וטרדות בכדי למנוע אותו מלימוד התורה. והעצה לזה היא מה דאיתא

ה הוא הִיָּה אֹמֵר אֵין בּוֹר יֵרָא חֲמָא, וְלֹא עִם הָאָרֶץ חָסִיד, וְלֹא חֲבִישָׁן לָמָּה, וְלֹא הִקְפִּדֵּן מְלָמָה, וְלֹא כָּל חֲמֻרָה בְּסִחוּרָה מְחָפִים,

במדרש (ויקרא רבה לה, א) על הפסוק "חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך" (תהילים קיט, נט), אמר דוד המלך ע"ה בכל יום הייתי מחשב לבית פלוני אני הולך, לשדה פלונית אני הולך, ורגלי היו מוליכות אותי לבית המדרש. והקשה הבעש"ט, וכי בכל יום היה צריך לילך לעסקיו דוקא קודם כניסתו לבית המדרש. וביאר שכוונת המדרש היא, שדוד המלך בעת לכתו לבית המדרש חשש שיתגבר עליו יצרו הרע וימציא לו מניעות וטרדות רבות ועל ידי כן ימנעו מללמוד תורה, לכך אמר ליצרו הרע שהוא הולך לבית פלוני או לשדה פלוני, בכדי שעל ידי זה היצר הרע לא יפריע לו לילך לעסקיו, אך לבסוף הלך לבית המדרש ללמוד, ועל ידי תחבולה זו ביטל את כח היצר.

וזה הפירוש במשנה 'אל תאמר' בפיו 'לכשאפנה אשנה' שאתה הולך ללמוד, והטעם לכך שמא יאנסך יצרך מללמוד ועל ידי זה 'שמא לא תפנה' כי כשידע שאתה הולך ללמוד יתגבר עליך מאד, אלא תלך במחשבה שאתה הולך לעסקי חולין, ואז יניח לך.

■ ואל תאמר לכשאפנה אשנה שמא לא תפנה.

בשם הרה"ק מקוצק, דהנה יש בני אדם שיש להם דאגות וטרדות רבות מאד ולכך אין זמן בידם ללמוד תורה, ושמא יאמר האדם 'לכשאפנה אשנה' היינו כשאפנה מכל הטרדות המפריעים אותי מללמוד אז אשנה, על זה אומר התנא לא כדבריו הוא, אלא 'שמא לא תפנה', שמא רצון ה' יתברך הוא שתעבוד אותו, דייקא בעת שאין לך פנאי ומתוך טרדות, כאשר אתה במצב של 'לא תפנה', ומחוייב אתה לגזול מזמנך ללימוד התורה.

■ [ה] ולא עם הארץ חסיד.

בשם הרה"ק רבי בעריש מביאלא שפירש בדרך צחות, דלא יתכן שחסיד יהיה עם הארץ, דמכיון שהוא נמצא תמיד בצוותא עם חסידים אחרים ממילא לא ימלט שישמע פעם איזה ווארט או דבר טוב, ובודאי שאינו כעם הארץ שאינו יודע שום דבר מהתורה.

ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש: ו אף הוא ראה גלגלת אחת שצפה על פני המים, אמר לה על האטפת האטפת, וסוף מטיפף יטופון: ו הוא היה אומר מרבה כשר, מרבה רמה. מרבה נכסים, מרבה דאגה. מרבה נשים, מרבה כשפים. מרבה שפחות, מרבה זמה. מרבה עבדים, מרבה גול. מרבה תורה, מרבה חיים. מרבה ישיבה, מרבה חכמה. מרבה עצה, מרבה

■ ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש.

לכאורה קשה מדוע צריך האדם להשתדל להיות איש רק במקום שאין אנשים, הרי כל שכן שבמקום שיש הרבה אנשים צריך הוא להתנהג כאיש. ומתרץ המדרש שמאל, שבמקום שיש אנשים אין צריך לעשות שום השתדלות להיות איש, מכיון שקנאת סופרים תרבה חכמה, וכשיראה שחבירו לומד גם הוא ירצה ללמוד, ואין זה נסיון גדול כל כך ללמוד בשעה שכל בני הישיבה עוסקים בתורה. אבל במקום שאין אנשים, דהיינו בעת שאין האחרים לומדים תורה כראוי [כגון בסוף הזמן וכדומה] ואין לאדם חשק כל כך ללמוד, אז צריך לעשות השתדלות מרובה להיות איש ולא להתבונן בחבריו ולא לעשות כמותם.

■ [ז] מרבה תורה מרבה חיים.

נראה לבאר על פי מה שפרשנו דברי המשנה (לעיל א, יז) ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה, כי אף לגוף טובה השתיקה, כי על ידי ריבוי הדיבור מתקצרת חיותו מן העולם, יעויין שם. ולעומת זאת, כאשר אדם מרבה לדבר דברי תורה הוא ממשיך לעצמו תוספת חיים, כמו שנאמר "כי הם חיינו ואורך ימינו". וזהו 'מרבה תורה' שאינו מדבר דברים בטלים אלא מוסיף בלימוד התורה, הוא 'מרבה חיים', כי בזכות זה יזכה לתוספת חיים.

■ מרבה תורה מרבה חיים.

איתא בספרים (עיין רוח חיים אבות א, א) מעשה שבאה אשה אחת אל הט"ז בבקשת רחמים על הילד שלה שהיה בסכנת חיים, ובקשה מהט"ז שיתפלל עליו ויברכהו שיחיה. נענה הט"ז ואמר לה מה ביכולתי לעשות [כי מדת הדין היתה מתוחה

תְּבוּנָה. מִרְבָּה צְדָקָה, מִרְבָּה שְׁלוֹם. קָנָה שֵׁם טוֹב, קָנָה לְעֶצְמוֹ.
קָנָה לוֹ דְּבָרֵי תוֹרָה, קָנָה לוֹ חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא: ח רָבֵן יוֹחָנָן בֶּן
זְכָאִי, קָבַל מִהֵלֵל וּמִשְׁמַאי. הוּא הָיָה אוֹמֵר אִם לְמִדַּת תּוֹרָה הִרְבֵּיתָ,
אֵל תִּחְזֹק טוֹבָה לְעֶצְמְךָ, כִּי לְכַךְ נּוֹצְרֶתָ. חֲמִשָּׁה תִּלְמִידִים הָיוּ לוֹ

מאד שאפילו תפלה לא היתה מועילה], ענתה האשה בחכמה ואמרה שיתן הרב את זכות תורתו הקדושה בעבור בנה שבזכות זה יזכה הנער לרפואה שלימה. והסכים בעל הט"ז לדבריה, ובירכה שה' יתברך יעזור שיתרפא במהרה וכן הוה. וזהו' מרבה תורה מרבה חיים', שבזכות לימוד התורה נמשך לאדם ריבוי חיים [בעת שהוא זקוק לישועה ורפואה].

■ מרבה צדקה מרבה שלום.

צריך להבין מה השייכות של צדקה לשלום, וכי אדם שנותן צדקה הוא עושה שלום בין אדם לחבירו, הרי אין כאן מריבה שנצרך שלום. ופירשו המפרשים (מדרש שמואל) דהנה העני שאין בידו ממון לפרנסת ביתו, לבו מתמלא טרונות וטענות על ה' יתברך שעשהו עני ושאין לו מה לאכול, וכאילו יש לו מריבה בינו לבין אביו שבשמים. וכמו כן כאשר אין האדם מביא פרנסה לביתו אין לו שלום בית, כי בני ביתו באים בטענות מדוע לא מביא להם אוכל, וממילא באים על ידי כך לידי מריבה. נמצא שעל ידי שנותן לעני צדקה מרבה הוא שלום בעולם, שעושה שלום בין איש לאשתו, ובין העני לאביו שבשמים.

■ קנה שם טוב קנה לעצמו.

בחורי חמד צריכים להזהר מאד בזה לקנות לעצמם שם טוב, ולזכור היטב שבמעשיהם אינם קונים שם טוב להוריהם או לשיבה שבה הם לומדים, אלא כלשון המשנה 'קנה שם טוב קנה לעצמו' לטובתו ולזכותו.

■ [ח] אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת.

נראה לפרש על פי מה שראיתי בשם המהר"ץ חיות, דהנה התינוק במעי אמו לומד את כל התורה כולה מפי מלאך (כדאיתא בגדה לא, א), ואם כן לשם מה הוא צריך לצאת לאויר העולם, וכי איזה חסרון הוא ללמוד תורה במעי אמו מפי

לְרֵבֶן יוֹחָנָן בֶּן זָבָאי, וְאֵלּוּ הֵן רַבֵּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן הֶרְקֵנוֹס וְרַבִּי יְהוֹשֻעַ בֶּן חֲנַנְיָה וְרַבִּי יוֹסִי הַכֹּהֵן וְרַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן נְתַנְאֵל וְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן עֲרָךְ. הוּא הָיָה מוֹנֶה שְׁבָחָם רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן הֶרְקֵנוֹס, בּוֹר סוּד שְׂאִינוֹ מֵאֶפֶר טָפָה. רַבִּי יְהוֹשֻעַ בֶּן חֲנַנְיָה, אֲשֶׁרִי יוֹלְדָתוֹ. רַבִּי יוֹסִי הַכֹּהֵן, חֲסִיד. רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן נְתַנְאֵל, יָרָא חֲטָא. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן עֲרָךְ, כְּמַעֲיֵן הַמִּתְנַפֵּר. הוּא הָיָה אוֹמֵר אִם יִהְיוּ כָּל חֲכָמֵי יִשְׂרָאֵל בְּכַף מֵאֻזְנִים, וְאֱלִיעֶזֶר בֶּן הֶרְקֵנוֹס בְּכַף שְׁנֵיָה, מִכָּרִיעַ אֶת כָּלָם. אֲבָא שְׂאוּל אוֹמֵר מִשְׁמוֹ אִם יִהְיוּ כָּל חֲכָמֵי יִשְׂרָאֵל בְּכַף מֵאֻזְנִים, וְאֱלִיעֶזֶר בֶּן הֶרְקֵנוֹס אֵף עִמָּהֶם, וְאֱלִיעֶזֶר בֶּן עֲרָךְ בְּכַף שְׁנֵיָה, מִכָּרִיעַ אֶת כָּלָם:

המלאך. אלא תפקיד האדם בעולם הוא לא רק ללמוד תורה לעצמו אלא גם ללמד תורה לאחרים, וכשהוא במעי אמו אין בידו ללמד אלא ללמוד. וזהו 'אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך' היינו אל תלמד התורה רק לעצמך, משום שיצירת האדם היתה בכדי ללמדה לאחרים כאמור, וזהו 'כי לכך נוצרת'.

■ אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת.

בשם כ"ק אאמו"ר זי"ע שפירש המשנה דאף שלמדת תורה הרבה אין לך במה להתגאות, וזאת לפי שלכל אדם יש תפקיד מיוחד שעבורו נשלחה נשמתו לזה העולם, וממילא יכול להיות שאת עיקר התפקיד שבשבילו ירדת לעולם לא תקנת, ואם כן אף אם למדת תורה הרבה ועשית מצות ומעשים טובים, כל זה לא יועיל לך, כי העיקר הוא לתקן דוקא את הדבר שבשבילו נוצרת, וזהו 'כי לכך נוצרת'.

ובזה ביאר כ"ק אאמו"ר זי"ע בשם החידושי הרי"ם את דברי הגמרא (פסחים כה, ב) שמושל העיר אמר ליהודי אחד לך תהרוג את חברך, ובאם לאו אהרוג אותך, ואמרו שם שהדין הוא שחייב לההרג ולא להרוג את חברו, משום דמאי חזית דדמא דידך סמוק טפי דלמא דמא דחברך סמוק טפי, פרש"י מי יאמר שנפשך חביבה לפני המקום יותר משל זה. ולכאורה קשה, דלפי זה יוצא דאם יהיה מעשה כזה בשני יהודים שאחד מהם הוא צדיק הדור והשני יהודי פשוט,

דבוראי יש לצדיק חשיבות גדולה יותר בשמים מהיהודי הפשוט, ואם כן דמו של הצדיק יהיה עדיף מדם האיש הפשוט. אלא התירוץ הוא כנוכר, שיתכן שיהודי פשוט זה כבר תיקן והשלים שליחותו שבשבילה ירד לעולם, ואלו הצדיק הזה עדיין לא מלא את תפקידו וחובתו בעולם, נמצא שיש חשיבות ומעלה יתירה ליהודי פשוט זה יותר מהצדיק, מפני שהיהודי הפשוט זכה לתקן את תיקונו בעולם, ולכן אפשר שחביבה נפשו לפני המקום ביותר.

עוד אפשר לפרש, דבקיום מצוות התורה אין לקיימם מחמת הבנתו אלא אך ורק מפני מצות ה', וזהו 'אל תחזיק טובה לעצמך' לעשות המצות מפני שהוא טובה לעצמך, דהיינו מפני שכך מחייב שכלך, אלא תעשה המצות מפני צו ה', 'כי לכך נוצרת', היינו שיכול להיות שכל ביאתך לעולם הזה אינה אלא מפני זה שבגלגול הקודם הגם שקיימת כל התורה, מכל מקום כיון שלא קיימת אותם מפני שאמר ונעשה רצונו אלא מפני הבנתך והשגתך, ומחמת כן נוצרת וירדת שוב לעולם לתקן ענין זה.

■ חמשה תלמידים היו לו לרבי יוחנן בן זכאי וכו' הוא היה מונה שבחן.

צריך ביאור, היתכן שלרבי יוחנן בן זכאי לא היו אלא חמשה תלמידים ולא יותר. אלא מבאר המדרש שמואל דכל שאר תלמידי רבי יוחנן בן זכאי לא היה צריך רבם לפרסם שבחן, כי כולם ידעו כבר מלפני כן צדקתם וקדושתם, אבל חמשה תלמידים אלו היו צנועים ונחבאים אל הכלים לרוב ענוותנותם, והעולם לא ידע שבחן, לכך היה צריך רבם לפרסמם.

■ רבי אליעזר בן הורקנוס בור סוד שאינו מאבד טיפה.

לכאורה קשה, וכי מה שבח הוא לרבי אליעזר שאינו מאבד דבר מזכרונו, הרי זכרון טוב אינו מורה ומוכיח על גדולתו של האדם, כי ישנם אנשים שבטבעם ברא להם הקב"ה מוח טוב בעל זכרון מעולה ואינם שוכחים מאומה, ומה מעלה יש בזה.

אלא הביאור הוא, על פי מה שביארו ספרי המוסר דכח הזכרון של האדם מושפע מההתפעלות שלו, דדבר שהאדם מתפעל מאד ממנו יזכרונו טוב, וככל שההתפעלות תהיה יותר חזקה ייחרט הדבר בזכרונו ימים רבים יותר. וזו היתה גדלותו של רבי אליעזר, שכל מה שהיה לומד היה מתפעל ממנו מאד, ועלכן נחרט הדבר בזכרונו, ולא משום שניחון הוא בזכרון טוב.

ט אמר להם צאו וראו, איזו היא דרך ישרה שידבק בה האדם. רבי אלעזר אומר עין טובה, רבי יהושע אומר חבר טוב. רבי יוסי אומר שכן טוב. רבי שמעון אומר הרוצה את הנולד. רבי אלעזר אומר

וכמו שסח החפץ חיים לתלמידיו, ששואב המים של עירו היה אדם זקן מאד, והיה מספר שהוא זוכר עדיין את ביקור המלך בעירו בהיותו בגיל חמש, והיה מספר לאנשים איך בדיוק התנהל הדבר, את סדר ההכנות קודם בואו, ואיזה כבוד וגינוני מלכות עשו לו וכדומה, וזכר את כל פרטי המעשה על אף שעברו מאז שנים רבות. והטעם משום שהתפעלותו מבוא המלך השאירה בו רושם עז שלא נשכח ממנו, והנמשל מובן, שכך צריך האדם ללמוד תורה בהתפעלות גדולה, שתביאנו לזכור כל פרט ופרט.

■ [יג] אמר להם צאו וראו איזוהי דרך טובה.

צריך להבין הלשון 'צאו', מדוע ולהיכן היו צריכים המה לצאת בכדי להבין וללמוד איזו היא הדרך הטובה, וכי אי אפשר לענות התשובה על זה בבית המדרש.

וביארנו בספרים, על פי מה דאיתא שמרן האריז"ל לא היה מדבר בבית המדרש אפילו דברי מוסר, משום שחשש שמא מתוך כך יבוא לדבר דברים בטלים בבית המדרש. ולכך כשבא רבי יוחנן לדבר עם תלמידיו דברי מוסר, לא רצה שיתעסקו בשאלה זו בבית המדרש מחשש שיבואו לדבר דברים בטלים, ועל כן אמר להם שיצאו מבית המדרש, ושם ידונו איזוהי המדה הטובה שידבק בה האדם.

עוד פירש כ"ק אאמו"ר זי"ע על פי דברי הרמב"ן באגרתו 'וכאשר תקום מן הספר תחפש באשר למדת אם יש בו דבר אשר תוכל לקיימו'. וזה הפירוש 'צאו' כשאתם יוצאים מבית המדרש לאחר גמר הלימוד, תתבוננו בעין השכל להבין מתוך מה שלמדתם 'איזוהי דרך טובה שידבק בה האדם'.

■ צאו וראו.

בספר עבודת ישראל פירש, דקאי על הצדיקים שצריכים לצאת מעניני עבודתם לראות ולהתבונן בצרכי בני ישראל, ולא שיהיו רק דבוקים כל היום בה' ולהתעלם מצרכיהם של ישראל.

לב טוב. אמר להם רואה אני את דברי אלעזר בן ערד מדבריהם, שפכלל דבריו דבריהם. אמר להם צאו וראו, איזו היא דרך רעה שיתרחק ממנה האדם. רבי אליעזר אומר: עין רעה. רבי יהושע אומר חבר רע. רבי יוסי אומר שכן רע. רבי שמעון אומר הלל וחינו מושלם. אחד הלל מן האדם כלל מן המקום, שנאמר (מלכים ב, כ) לל רשע ולא ישלם וצדיק חונן ונותן. רבי אלעזר אומר לב רע. אמר להם רואה אני את דברי אלעזר בן ערד מדבריהם, שפכלל דבריו דבריהם: י הם אמרו שלשה דברים. רבי אליעזר אומר יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך, ואל תהי נוח לבעוס, ושוב יום

■ רבי אליעזר אומר עין טובה.

הרה"ק מבענדיין בעל 'יכהן פאר' ניסה למנוע את האמרי אמת מלנסוע לארץ ישראל, מחשש שמא לא תמצא ארץ ישראל חן בעיניו וכשל לדבר לשון הרע על ארץ ישראל ח"ו. נענה האמרי אמת ואמר לו, אנו נקח את העין טובה של רבי אליעזר, ונסתכל בה על ארץ ישראל.

■ אחד הללו מן האדם כלל מן המקום.

פירש כ"ק אאמו"ר זי"ע, הטעם שהללו מן האדם נחשב כאילו לזה מה' יתברך, דאיתא בספרים הקדושים (אלשיך ואור החיים שמות כב, כד) שהממון הנמצא ביד העשיר אינו אלא פקדון בידו על מנת שיתנו לעניים, שה' יתברך ראה שלפי שורש נשמת העשיר ראוי הוא לעשות צדקה וחסד עם אחיו, לכן מעשירו. נמצא שכספו של העשיר אינו כספו אלא כסף שהפקיד הקב"ה בידו, ולכך הללו ממנו הריהו כללו מן המקום.

■ [י] יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך.

בעת שנתמנה הרבי ר' שמעלקא מניקלשבורג לרב בעירו, יצאו כל בני העיר לקבל פניו ולעשות לו יקר וגדולה כראוי וכיאות לכבוד התורה. לפתע נעלם הרבי ונכנס לחדר אחד, כאשר נכנסו לקרוא לו, מה מאד נתפלאו לשמוע איך שאומר לעצמו כל מיני שבחים למיניהם, 'שלום עליכם הגאון הרב רשכה"ג' וכהנה וכהנה

אֶחָד לִפְנֵי מִיתָתָהּ, וְהָיוּ מִתְחַמֵּם בְּנֶגֶד אֹרֶן שֶׁל חֲכָמִים, וְהָיוּ זָהִיר
בְּנַחֲלָתָן שֶׁלֹּא תִפְּוּהָ. שְׁנֵי שִׁיכָתָן נְשִׁיכַת שׁוּעֵל, וְעִקְצָתָן עִקְצַת עֶקְרֵב,
וּלְחִישָׁתָן לְחִישַׁת שָׂרָף, וְכָל דְּבָרֵיהֶם בְּנַחֲלֵי אִשׁ:

שבחים. לאחר מכן ביאר הרבי ר' שמעלקא כוונתו, דהיות וידע שבבואו לעיר
יכבדוהו מאד וישבחוהו בשבחים רבים, פחד וירא לנפשו פן תכנס ללבו גאווה,
לכך הקדים ונתן לעצמו הכבוד והפאר והשבח, כדי שבעת שיבוא לעיר לא יתפעל
מהשבחים שישבחוהו, כי יחשוב שכשם שהכבוד שכיבד ושיבח לעצמו אין בו
ממש, כך אותן דבורים עצמם הנשמעים מפי אחרים אין בהם ממש. ובזה פירש
כ"ק אאמו"ר זי"ע מאמר התנא 'יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך', שהכבוד
שחברך נותן לך יהיה חשוב בעיניך כאין וכאפס, כשם שהכבוד שאתה נותן
לעצמך אין לו שום ערך חשיבות.

■ ואל תהי נוח לכעוס, ושוב יום אחד לפני מיתתך.

בשם הקדושת לוי, להבין מה השייכות בין הזהירות מכעס לתשובה קודם יום
המיתה. וביאר על פי דברי הזהר הקדוש (ח"ג קפב, א) שבשעה שאדם כועס מסתלקת
נשמתו ממנו, נמצא שהכועס הוא בבחינת מת. וזהו 'אל תהי נוח לכעוס' דבעת
שאתה בא לידי כעס תזהר ותשמר לך מזה מאד, כי על ידי זה תברח ממך
נשמתך הקדושה ותהיה בבחינת יום המיתה, אלא 'שוב יום אחד לפני מיתתך'
דהיינו קודם הסתלקות נשמתך ממך בשל הכעס, ותתבונן ותחזור בתשובה שמא
אינך צודק כל כך בדברך.

ומעשה בהרה"ק רבי יצחק מורקא שבא אליו אדם אחד בטענה שחבירו הקניטו
מאד וטען שמגיע לו על כך מכות נמרצות, ענהו הרבי מורקא אם הנך חושב
זאת למצוה כה גדולה להכותו, אם כן תלך תחילה למקוה ותלביש את הגארטל
ותאמר לשם יחוד כראוי למצוה חשובה כזאת, וכמובן שבתוך כך שכך כעסו.

■ והיו מתחמם כנגד אורן של חכמים.

איתא בספרים הקדושים (תולדות יעקב יוסף וירא, וסיים שם וכמדומה ששמעתי בשם מורי
הבעש"ט) דהנה צריך ביאור הלשון 'כנגד אורן', דהיה לו לומר 'והיו מתחמם באורן'
ותיבת 'כנגד' מיותר.

יֵא רַבִּי יְהוֹשֻעַ אֹמֵר עֵין הָרַע וַיֵּצֵר הָרַע וְשָׁנָאת הַכְּרִיּוֹת, מוֹצִיאִין אֶת הָאָדָם מִן הָעוֹלָם: יב רַבִּי יוֹסִי אֹמֵר יְהִי מָמוֹן חֶבְרָךְ חָבִיב

וכתבו לבאר, דהצדיקים נמשלו לאור התנור שיושבים רחוק ממנו מתחממים ונהנים מחומו, אך אין מתקרבים אליו יותר מדאי מחשש שמא יכוו וישרפו. כך המה הצדיקים, שצריך להיזהר לישב לפני הצדיקים רק מרחוק קצת כדי להתחמם מעט, אך אין להתקרב אל הרב יותר מדאי, דעל ידי כן יכולים לבוא ח"ו לידי זלזול בחכמים ובצדיקים.

■ וכל דבריהם כנחלי אש.

שבת אחת בעת עריכת השולחן דיבר כ"ק אאמו"ר זי"ע על עניני קדושה וטהרה, וכדרכו כשהגיע לדבר בענינים אלו היה מדבר בהתלהבות ובקולות גדולות ונוראים על גודל החובה להזהר בזה, והנה נכחו שם אנשים שלא אחזו בענינים אלו. לאחר מכן נכנסתי לאאמו"ר ואמרתי לו שהאנשים שאליהם הוא מדבר את תורתו אינם רוצים לקיים דבריו, וענה אאמו"ר ואמר לי כך. הנה איתא במשנה וכל דבריהם כנחלי אש, ויש להבין מה שדימו דברי החכמים לגחלים דוקא ולא לאש עצמה. אלא הכוונה היא, שכשם שגחלים אף כשנדמה שכבר כבו, מכל מקום עדיין נשאר בהם כמה נצוצות אש שמהם יכול להתלקח שוב מדורה גדולה, כמו כן נדמו דברי הצדיק לגחלים, שאף אם נראה עכשיו שאין בדבריו שום תועלת, מכל מקום לאחר זמן יכול האדם להתעורר מהם, ובזכות דיבורי הצדיק יעשו לבסוף תשובה, מפני שלכל אדם יש רגעים טובים שבהם הוא יכול להזכר במה שאמר הצדיק ולהתעורר בכח דברי תורתו. וכמו שאמר זקני הרה"ק בעל התולדות אדם, שפעמים שדברי התורה שאומר הצדיק אינם נוגעים כעת לשום אחד מהשומעים, אך יכול להיות שדיבורים אלו יהיו נצרכים לעתיד לאיזה אדם, ואף אם לא בדור הזה יתכן שיתעוררו מדברי תורתו בדורות הבאים. (והוסיף רבינו שלאחר כמה שנים כתב זאת אאמו"ר בהקדמה לתולדות אדם).

■ [יב] יהי ממון חברך חביב עליך כשלך, והתקן עצמך ללמוד תורה שאינה ירושה לך.

בשם כ"ק אאמו"ר זי"ע, דהנה מדרך העולם ששואלים את האדם אם הוא לומד כראוי, עונה הוא ואומר אחי יודע ללמוד או אבי יודע ללמוד, ודי לו

עֲלִיד כְּשֶׁלֶךְ, וְהִתְקַן עֲצֻמָּךְ לְלִמּוּד תּוֹרָה, שְׂאִינָה יִרְשָׁה לָךְ.
 וְכָל מַעֲשִׂיךָ יִהְיוּ לְשֵׁם שָׁמַיִם: יג רַבִּי שְׁמַעוֹן אוֹמֵר הָיִי זָהִיר
 בְּקִרְיַת שְׁמַע וּבִתְפִּלָּה, וּבְשִׂאתָה מִתְפִּלֵּל, אֵל תַּעַשׂ תְּפִלָּתְךָ קִבְעָה,
 אֲלֹא רַחֲמִים וְתַחֲנוּנִים לִפְנֵי הַמָּקוֹם. שְׁנַאֲמַר (יואל ב, יג) כִּי חֲנוּן וְרַחוּם
 הוּא אֲרָךְ אַפִּים וְרַב חֶסֶד וְנָחָם עַל הָרָעָה. וְאֵל תְּהִי רִשְׁעָה בְּפָנֶי
 עֲצֻמָּךְ: יד רַבִּי אֶלְעָזָר אוֹמֵר הָיִי שְׁקוֹד לְלִמּוּד תּוֹרָה, וְדַע מַה שְׁתָּשִׁיב
 לְאַפִּיקוֹרוֹס, וְדַע לִפְנֵי מִי אַתָּה עֹמֵל, וּמִי הוּא בַּעַל מְלֶאכֶתְךָ שִׁישְׁלֵם

בכך, וכן כאשר שואלים אותו בעניני עבודת ה' עונה הוא שיש לו חבר טוב
 שעובד את ה' וכדומה, אבל בעניני ממון אין הוא מסתפק בכך שלחבירו או לאביו
 יש ממון, אלא רודף הוא בכל כחו אחרי הממון יותר מכפי יכולתו. אך באמת
 צריך להיות להיפך, וזהו 'הי ממון חברך חביב עליך כשלך', היינו שבעניני ממון
 תחשוב שממונו הוא כשלך וברוך ה' שיש לחברך עשירות, אבל בעניני תורה
 ועבודה מחוייב אתה בעצמך ללמוד תורה, 'והתקן עצמך ללמוד תורה שאינה
 ירושה לך'.

■ [יג] אל תעש תפילתך קבע אלא רחמים ותחנונים לפני המקום.

איתא בספרים הקדושים (אור המאיר שמות בשם המגיד) לבאר, שלא תהיה עיקר
 כוונתך בתפילתך על צרכי גשמיות הקבועים, אלא רחמים ותחנונים 'לפני המקום',
 עבור כבוד שמים.

■ ואל תהי רשע בפני עצמך.

איתא בספרים הקדושים, דמרומו בזה על העובד את ה' בפני עצמו, דהיינו
 שכוונת האדם לעבוד את ה' לבדו ולא לפעול למען הכלל, אלא להיות עובד רק
 בשביל עצמו, ואדם כזה הוא בבחינת רשע. אלא צריך לעבוד את ה' עם אחדות,
 לזכות עוד יהודים שיעבדו את ה' יתברך כראוי.

■ [יד] הוי שקוד ללמוד תורה.

בשם המגיד מקוזה'ניץ, דקאי על ימי בין המצרים שבהם גדלים וצומחים השקדים,

לְךָ שָׁכַר פָּעֲלָתְךָ: מִזֶּה רַבִּי מִרְפּוֹן אוֹמֵר חַיִּים קָצֵר, וְהַמְּלָאכָה מְרֻבָּה, וְהַפּוֹעֲלִים עֲצִלִּים, וְהַשָּׂכָר הַרְבֵּה, וּבַעַל הַפִּיט דּוֹחֵק: מִזֶּה הוּא הָיָה אוֹמֵר לֹא עָלֶיךָ הַמְּלָאכָה לְגִמּוּר, וְלֹא אֶתָּה בֶּן חוֹרִין לְהַכְטִיל מִמֶּנָּה. אִם לְמִדַּת תּוֹרָה הַרְבֵּה, נִוְתָּנִין לְךָ שָׂכָר הַרְבֵּה. וְנֶאֱמָן הוּא פָּעַל מְלָאכָתְךָ, שִׁישְׁלֵם לְךָ שָׂכָר פָּעֲלָתְךָ. וְדַע מִתֵּן שָׂכָרְךָ שֶׁל צְדִיקִים לְעֵתִיד לָבוֹא:

פרק שלישי

א עֲקֵבְיָא בֶּן מַחְלָאֵל אוֹמֵר הִסְתַּכַּל בְּשִׁלְשָׁה דְּבָרִים, וְאִין אֶתָּה בָּא לְיָדֵי עֲבִירָה. דַּע, מֵאִין בָּאת, וּלְאֵן אֶתָּה הוֹלֵךְ, וּלְפָנֶי מִי אֶתָּה עֹתִיד לִתֵּן דִּין וְחֶשְׁבוֹן. מֵאִין בָּאת, מִמַּטְּפָה סְרוּחָה. וּלְאֵן אֶתָּה

שבהם צריך ללמוד את התורה בשקידה, שכן בימים הללו מתגברים על האדם עניני תאות העולם, ועל כן דוקא בימים הללו אפשר למצוא את ה', וכמו שכתוב (איכה א, ג) "כל רודפיה השיגוה בין המצרים", דקאי על רודפי י-ה שאז הוא זמן מסוגל להשיג את ה'.

■ הוּא שְׁקוּד לַלְמוּד תּוֹרָה, וְדַע מֵה שֶׁתִּשָּׁב לַאֲפִיקוֹרוֹס.

צריך ביאור סמיכות הדברים. ונראה לבאר, דהנה יש החושבים שבכדי לענות תשובה לאפקורסים, צריך לדעת היטב את כל דעות האפיקורסים וספריהם, בכדי שידע מה השאלות שלהם על מנת שיוכל לענות עליהם כראוי. ועל זה אומר התנא דלא זו הדרך, אלא הוּא שְׁקוּד לַלְמוּד תּוֹרָה בשקידה רבה, ומתוך כך תזכה לדעת מה להשיב לאפיקורוס, אחר כך מצאתי כעין זה בחיד"א.

■ [א] הִסְתַּכַּל בְּשִׁלְשָׁה דְּבָרִים וְאִין אֶתָּה בָּא לְיָדֵי עֲבִירָה.

בספרים הובא משל נאה על זה. מעשה במלך שהיה לו אח שהיה שודד ששכן ביער והיה מלסטם את הבריות וגוזל מהם את ממונם, והיה המלך מתבייש מאד מהשמועות ששמע על אחיו. והיה היום ויסע המלך אל אחיו השודד ליער וישאלהו